HIERONYMI LAGOMARSINI E SOC. JESU

Pro Scholis Publicis Oratio habita Florentiæ XVII. Kal. Febr. 1737.

31.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

QUum animadverterem, Florentini, publicas per Italiam Scholas gravi ac diuturna apud nonnullos infamia flagrare; eoque rem pene adductam viderem, ut nonniſi privata intra domeſticos parietes adoleſcentulorum inſtitutio probaretur, idque non modo publicis Doctoribus injurioſum, verum etiam Doctrinis ipſis eſſe maxime infeſtum intelligerem: rem ipſam ad vos, tamquam ad legitimos quoſdam diſceptatores, æquiſſimoſque Judices deferendam; cauſamque tot hominum honeſtiſſimorum, tot illuſtrium Gymnaſiorum, Literarum denique ipſarum eſſe mihi ex hoc loco ſuſcipiendam putavi. Quod ſi hanc tam malam de Scholis pu-

Digitized by Google

blicis opinionem ipſi ſua ſponte Itali homines ſuſcepiſſent, ſuaque in hac re, non aliorum judicia atque auctoritatem ſequerentur, fortaſſe alio orationem meam convertiſſem, atque huic omni cauſæ ac contentioni ſuperſediſſem. Etenim Italorum ingeniis, & in re literaria conſtituenda atque ordinanda prudentiæ tantum tribuo, & ab omnibus tribuendum puto, ut, quoties de literis agatur, quas ipſi e Græcia arceſſitas apud ſe omnium principes collocarunt, & Gentium barbararum colluvione deinde extinctas ad vitam longo intervallo revocarunt, revocataſque uſque ad hoc tempus ſumma cum earum, ſuaque dignitate retinuerunt, nemo mihi aut cuiquam gravior eſſe auctor debeat. Italos, Italos, inquam, bonarum literarum parentes, de literarum ratione præcipientes, & ſive vetuſtas conſuetudines tollentes, ſive novas inducentes, æquo animo, immo & libenti feram. Illud verò ferre quis poſſit? Submitti quotidie e tranſalpinis tranſmariniſque regionibus, non modo archetypas illas comendi capitis, totiuſque corporis veſtien-

ſtien-

ſtiendi ornandique arbitras, & mode-
ſtiæ gravitatiſque Italicæ corruptrices
Pupas; verum etiam leviſſimos quoſ-
dam, & nonniſi ſtultitiæ atque im-
pudentiæ pleniſſimos libellos, qui-
bus non dicam (id, quod vere dice-
re graviterque poſſim, ſi Theologi
Doctoris perſonam agere, non Rhe-
toris velim) credendarum a chriſtia-
no pioque homine, faciendarumque
rerum ſumma convellitur; ſed certe
(id quod Theologo minus dolendum
eſt, verum Italo Rhetori deploran-
dum eſt magis) Italorum ſapientiſſi-
ma ac vetera Doctrinarum inſtituta,
atque univerſa humanitatis tradendæ
ratio libere aperteque reprehenditur,
atque emendatur? Atque ut intelli-
gatis, quæ iſti in publicis Italiæ at-
que adeo omnium gentium Gymna-
ſiis, & quam ſine ulla ſatis probabi-
li ratione reprehendant, colligam
prius ac breviter recenſebo crimina-
tiones eorum omnes: tum ſingulis
quam accuratiſſime planiſſimeque po-
tero reſpondebo. Si qui autem in hac
frequentiſſima lectiſſimaque concio-
ne adſunt, qui, ſive eorum, quos
contra dicturus ſum, auctoritate per-

moti, ſive ſuo ipſorum judicio perſuaſi, cum illis ſentiant: peto ab iis, ut ne me putent (postremum quidem omnium, qui non modo in hac Urbe, ſed in univerſa Italia ſunt, veruntamen publicum Præceptorem) hoc publicarum Scholarum Patrocinium ob eam rem deſerere debuiſſe, quod ipſi obtrectatorum noſtrorum numero accreverint, ac, tamquam auxiliaria ex Italia manus, in caſtra externorum hoſtium advenerint. Quod ſi licere ſibi arbitrantur, inſtitutum hoc totius Italiæ publice docendi criminari; noſque ipſos, qui in eo verſamur, reprehendere: interdictum nobis exiſtimare non debent, quominus reprehenſi rationem facti noſtri reddamus, & graviſſimas noſtrarum Scholarum criminationes depellamus. Quos quidem ego confido, ſi me diligenter, æquiſque animis attenderint, non modo mihi hujus defenſionis meæ veniam daturos, ſed etiam ſenſuros nobiſcum, & ex adverſariorum præſidiis perfugas in noſtra caſtra venturos.

Publicarum Scholarum graviſſima hæc iſti eſſe ajunt incommoda: primum,

mum, quod delectus fieri Magiſtrorum non poſſit, ſed quoſcumque ſors obtulerit, atque adeo minus etiam aliquando idoneis volenti diſcere ſit utendum: ii autem ipſi ne tamdiu quidem poſſint, quamdiu diſcentium utilitas requirit, retineri; ſed ſæpe ſint in medio curſu amittendi, cumque aliis nonnumquam deterioribus commutandi. Deinde, quod tam multis auditoribus, quot ad Scholas publicas confluere vulgo ſolent, unus ſufficere Doctor nequaquam poſſit: qua etiam ex re fieri, ut diutius quam neceſſe ſit iiſdem in Scholis diſcipuli detineantur. Tertio denique quod in tanta omnis generis juvenculorum multitudine ac contubernio nonniſi peſſime bonis moribus conſulatur. Videtis tria eſſe omnino crimina ab iſtis in publicas conjecta Scholas: primum de genere Doctorum: alterum de diuturnitate docendi: tertium de moribus.

Hic ego, ſi paucis agere, totamque criminationem una interrogatiuncula, tamquam machinam aliquam uno impulſu labefactare velim atque pervertere, facile poſſim, Florentini.

Quæram enim: ſi vere iſta dicuntur, qui nam fieri potuerit, ut publicis e Scholis tam multi in omni temporum memoria doctiſſimi, Sanctiſſimique viri prodirent? Namque ut ne ex hac ipſa urbe diſcedam, & ne non modo viventes nullos (qui multi ſunt, civitatis lumina, & literarum græcarum latinarumque decus ac columen) ſed ne mortuos quidem ullos, quos noſſe plerique veſtrum non potuerint, nominem: duo certe paria, quæ inſtar multorum eſſe poſſint, utrumque ſingulare atque excellens, ſed alterum in altero genere præſtantius, Benedictum Averanium, atque Antonium Mariam Salvinium, Thomam Bonaventuram Gherardeſcam, atque Aloyſium Mariam Strozzam ex hoc ipſo Gymnaſio, quod mihi nunc eſt concreditum ac commendatum, memoria hac noſtra vidimus exſtitiſſe. Poſſem etiam illa commemorare, quæ valere certe multum deberent: apud omnes paullo humaniores Gentes, nullo non tempore publica Gymnaſia diſcere volentibus patuiſſe: tantamque hujuſce rei, præſertim apud Romanos illos veteres, auctoritatem ac veluti religionem fuiſ-

ſe,

ſe, ut plurimæ ex condiſcipulatu arctiſſimæque neceſſitudines in omnem deinceps reliquam vitam conſtituerentur. Tum quærerem: num aut in hujuſmodi Gymnaſiis inſtituendis erraſſe, aut, ſemel inſtitutis, non incommoda, ſi qua erant, poſtea vidiſſe, aut, ſi vidit, non ea, ſublatis ipſis Gymnaſiis, corrigere voluiſſe tota antiquitas judicanda ſit? Hæc ego omnia prætermittam, ſatis illa quidem firma per ſeſe atque illuſtria, veruntamen, propterea quod nimis univerſe dici viderentur, non perinde ut ego velim, ac res ipſa poſtulat, pondus apud nonnullos atque auctoritatem habitura.

Placet igitur pedem, quod ajunt, propius conferri, & ſingulas criminationes ſuis ac propriis reſponſionibus refutari. Ac primo quidem, quod queruntur, Magiſtrorum delectus tolli, eligendique optimos quoſque poteſtatem adimi, iiſque neceſſario eſſe utendum, non quos maxime probaverimus, ſed quos ſors ipſa in publicis Scholis obtulerit: quid, ſi optimos quoſque ſors ipſa in publicis Scholis offerret? num Magiſtrorum delectus illos, eligendique liberam pote-

ſtatem magnopere deſiderari oporteret? Atqui ſic ſe res habet: ut optimi quique magiſtri fere nonniſi in Scholis publicis reperiantur. In quo nonnullorum eripiendus eſt error, qui ita putant, docendi rationem optimam ſic eſſe cum ſumma doctrina conjunctam, ut ab ea ſeparari divellique non poſſit, nihilque inter doctum hominem, atque Doctorem intereſſe; ut, qui maxime doctrina excellat, idem maxime ſit ad docendum accommodatus. Id eſt, longe ſecus. Doctos ego homines poſſim quamvis multos proferre, qui ſe ipſi tamen minime idoneos ad docendum & agnoſcent & fatebuntur. Laborem hæc res præcipuum quemdam, ærumnas maximas, incredibiles moleſtias affert: innumerabiles diſcentium ineptiæ, ſtultitiæ, nequitiæ devorandæ ſunt. Levitas, garrulitas, ferocitas, tarditas, ceſſatio ferenda eſt. Qui ſe non ante animi invicta quadam patientia tolerantiaque munierit, is, quamvis doctus ſit, non poterit hoc munus diutius ſuſtinere: quin immo, quo erit ipſe doctior atque ingenioſior, hoc ſe minus eſſe aptum adoleſcentulorum inge-

ge-

Digitized by Google

geniis excitandis atque inſtituendis intelliget. Magis enim diſcentium tarditate aut negligentia commovebitur. Nam, ut præclare Tullius, (a) *Quo quiſque eſt ſollertior, atque ingenioſior, hoc docet iracundius. Quod enim ipſe celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, diſcruciatur*. Maxime vero eodem accedat communicandæ doctrinæ quædam facultas oportet; ut neque plura tradantur, neque ſubtilius, neque jejunius, quam diſcentium eſt captus. Quam certe facultatem ſæpe ab doctiſſimis abeſſe viris videmus. Si quando igitur Doctores omnium optimos quæremus, non continuo doctiſſimos quoſque homines putemus nobis eſſe quærendos: ſtatuamuſque Magiſtrorum præſtantiam non tam in doctrinæ commendatione, quam in egregia ejus tradendæ cum facultate, tum voluntate conſiſtere: neque ſatis eſſe, eos ea ſcire, quæ docent, niſi & ſciant & velint ea ipſa docere, quæ ſciunt. Num igitur tales non fere ſunt ii, quibus docendi munus eſt in Scholis publicis demandatum? Fateor, in pleriſque civitatibus reperiri aliquos ali-

(a) Pro Q. Roſ. Com. c. 31.

quando poſſe doctiores : ſed qui melius tueri partes Doctoris poſſint, non fere reperiri confirmo. Nam primum non temere ad eam provinciam negligenterque adſciſcuntur ; ſed ab iis, qui publicis Gymnaſiis præſunt, ſumma cura, ac prope faſtidioſe probati deliguntur. Scientia in illis earum rerum, quas profeſſuri ſunt, eaque non vulgaris, ſed etiam in comparatione præſtans atque excellens ; morum gravitas, ſeveritas, probitas ; præcipue vero illa in docendo, quam modo dicebamus, patientia, ac communicandæ doctrinæ facultas facilitaſque requiritur. Non atrocior animadverſio, non diſſoluta indulgentia, non operis vôcatio, immo ne aliarum quidem rerum occupatio permittitur. Hæc Gymnaſiorum moderatores ſcilicet curant; his invigilant atque inſtant ; hæc repetunt ; ſuntque cum maxime in deligendo ſollertes, tum minime etiam in probando remiſſi. Quod ſi ſpes illos forte fefellerit, neque ſatis expectationi, ſuoque muneri Doctores publici facere videantur, paratum remedium eſt. Magiſterio ceſſantes removentur; diligen-

ligentiores magiſque idonei ſufficiuntur. Verum huc quam non deveniendum eſt ſæpe? Facit enim ipſa publici muneris amplitudo ac dignitas, hominum fama atque exiſtimatio, ſtudium probandi ſui cum omnibus civibus, tum maxime Magiſtratibus, contentio quædam inter ipſos atque æmulatio, vehementer ſedulos in docendo atque impigros Præceptores. Qui, ſi mercede docent, ſpe etiam præmiorum magnopere commoventur. Si vero nullis utilitatibus ſuis propoſitis, ſed civitatum, atque hominum commoda, Deique in hac ipſa re voluntatem, gloriamque ſpectantes ad docendum accedunt, dici vix poteſt, quanto acrioribus ſtimulis ad bene docendum incitentur. Nulla enim res eſt, quæ honeſtum ac probum virum ad ſui muneris partes implendas vehementius impellat, quam hominum ipſorum Deique charitas. Denique, quod in reliquis artibus contingit, ut uſu atque exercitatione perfecte cumulateque diſcantur, id in hac quoque docendi fieri neceſſe eſt. Quamobrem etiam ſi primo in Gymnaſia adventu non

Digitized by Google

ita ab omnibus copiis parati atque instructi Magiſtri publici reperiantur: at altero magiſterii anno reperiantur: ſi non altero, certe tertio: quarto quidem ſine controverſia; quinto vero, ſexto, ſeptimo, reliquiſque deinceps, quis tam hebes eſſe per Deum immortalem, quis tam tardus plumbeuſque cenſebitur, qui non hanc artem, in qua una tamdiu elaboravit, poſſit præclare perdiſcere? Certe ſi quis eſt ejuſmodi, ut poſt aliquot annorum exercitationem non ſatis in docendo excellens evaſurus videatur, hunc neceſſe eſt tam nullo ingenio, tamque non dicam ſtupidum, ſed ſtipitem eſſe, ut neque voluiſſe is ſua ſponte, neque aliorum judicio ac voluntate permiſſus eſſe unquam ad docendum accedere ſit exiſtimandus. Itaque quos unos e multis acerrima æſtimatione delectos, quos ſuæ dignitatis, quam vident oculis, & judiciis multorum eſſe propoſitam, ſtudioſos; quos aut ſpe præmiorum incenſos, aut Dei hominumque eximia charitate inflammatos perdiu in hoc tamquam pulvere deſudare; quos id unum agere; quos docentes in Scho-

lis publicis conſeneſcere videmus, eos profecto peritiſſimos quoſdam in arte docendi, atque excellentiſſimos Magiſtros exiſtimare debemus: qui quidem ſi tales non ſunt, qui potius eſſe debeant, plane non video. Itaque aut nulli ſunt excellentes Doctores, aut, ſi qui ſunt, ii certe ſunt publici. Quod ſi ita eſt: quid eſt cur iſti Correctores atque emendatores noſtri de optimis Magiſtris deligendis laborent? Parcant operæ, ſi me audire volunt: alio ſuas curas reſervent: ne actum agant. Nihil opus eſt electione. Habent jam Italiæ civitates a ſapientiſſimis viris delectos, quibus meliores deligere certe ipſi non poſſent. Quod ſi deligere tamen volent, non repugnabo: modo inter iſtos ipſos delectos deligant. Non poterit in tanta delectorum copia, quem ipſi delegerint, non eſſe electiſſimus. At certe, inquiunt, quid prohibet, privatum Doctorem pari, ac publicum eſſe excellentia? Immo, inquam, nihil prohibet, eſſe etiam, ſi vultis, ſuperiore: quid tum? An nunc id agitur, poſſint nec ne boni privati aliqui Doctores eſſe: an vero, utrum publi-

cos

eos deſeri, mali quod ſint, oporteat? Bonos ego hos, immo, ſi diligenter attendiſtis, optimos vulgo eſſe demonſtravi; &, quæ prima in Scholas publicas criminatio jactabatur, in quibus optimorum Doctorum negabatur fieri poſſe delectus, ſatis, ut arbitror, aperte dilui. Ceterum cum privatis Doctoribus mihi neque ratio neque res eſt: quibus uſque adeo non iraſcor, ut, ſi boni ſint, fieri etiam publicos velim: eorumque induſtriam atque excellentem facultatem ex domeſtica exercitatione atque umbratili in adſpectum lucemque proferri, & publicis civitatum commodis inſervire. Sed quoniam, quemadmodum quidem interpretor, eo vocor, ut de his ipſis, quod ſentio, dicam: quoniamque univerſa de hac re diſputatio eo pertinet, ut publicorum Doctorum præſtantia ex privatorum contentione magis intelligatur: non committam, ut publicis Scholis patrocinium, me agente, aliqua ex parte defuiſſe videatur.

Age vero: quicumque privatis Doctoribus tantum tribuis, ut præ his deſpicias publicos atque contemnas, eſt quod a te mihi reſponderi velim: ut,

ſi re-

Digitized by Google

ſi recte reſponderis, vincas: ſin in hac reſponſione nullus fueris, deſinas maledicere (a). Artem-ne eſſe hanc docendi dicis? Artem profecto eſſe, ſive artis quamdam ſimilitudinem non negabis. Nam & certa utitur ratione ac via, & tractatione, ut reliquæ artes, augeſcit. Nunc quoniam eſſe artem dicis: quæro etiam ex te illud: facilem-ne artem, an difficilem eſſe dicas? Facilem non potes dicere, in qua nimirum negas publicos Magiſtros, qui ſe multum in ea diuque exercuerunt, ſatis excellere. Relinquitur ergo, ut difficilem dicas. Recte eſt. Sed cur eam ſolis publicis Magiſtris difficilem facis? Cur non potius, privatis, quam publicis, difficiliorem? Neceſſe eſt enim, privatos multis partibus plures eſſe, quam publicos. In difficili autem arte, pauciores uſitatius eſt excellere, quam plures. Philoſophi, Mathematici, Cauſidici, Medici, Architecti, Pictores, Statuarii, quia eorum artes difficiles putantur, excellentes mul-

(a) Nam non ſolum ſcire aliquid artis eſt, ſed, quædam ars etiam docendi. Cic. de Leg. 2. 47.

multi admodum eſſe non poſſunt. Vide igitur quid ſequatur, ſi difficilem docendi artem hanc ſtatuis: paucos (id quod res eſt) paucos, inquam, poſſe in ea eſſe excellentes. Quod ego quum ita eſſe intelligerem, paucos hoſce eoſdem, non alios profecto eſſe arbitrabar, quam quos ſumma cura ad publica magiſteria deligi, & in hac una arte diu multumque exerceri videbam: quorum ſi numerum, ſummamque inirem, eos, pro cujuſque civitatis modo atque urbis celebritate, aut duos, aut quinque, aut decem, aut viginti, aut, ut multum, triginta fortaſſe reperiebam: neque vero civitatibus vel frequentiſſimis male conſultum exiſtimabam, ſi in artificio tam difficili triginta ejuſmodi artifices excellerent. Quid tu? Difficilem eſſe ſane hanc artem fateris; paucos propterea in ea excellentes eſſe poſſe concedis: idemque privatorum Doctorum excellentiam publicorum dignitati anteponis; hoc eſt, triginta excellentes in frequentiſſima civitate reperiri poſſe Doctores negas; centum, ducentos, trecentos, eoque amplius, to-

ti-

tidem nempe quot privatorum familiæ ſunt, reperiri poſſe non negas. Quæ unquam tam florentes Athenæ tanta excellentium Doctorum multitudine redundarunt? O fortunatam civitatem, in qua plures præſtantes Doctores, quam mediocres ſutores reperiantur. Siquidem multis familiis calceandis ſinguli ſutores ſufficiunt: at vero nonniſi ſinguli ſingulis familiis ſatis eſſe Doctores poſſunt. O levem! o illiberalem! o pene ſordidam artem hanc docendi noſtram! in qua infimæ ſortis opifices plus etiam, quam in artificiis ſuis excellere ſe poſſe confidant. Publi Nigidi, Marce Varro, Cai Cæſar, Marce Cicero, Fabi Quintiliane pudet me veſtri. Quid fuit, quod tantum operæ in ſcribendis tam multis de arte ſive grammatica, ſive Rhetorica voluminibus poneretis, ſi hæc diſcere ludus eſt, docere cujuſvis? Vos vero, Sapientiſſimi Italicarum civitatum publici Doctores, monitos etiam atque etiam volo, & vehementer hortor; ut, ſi quidem in publica literarum profeſſione expectationi hominum ſatisfacere non poteſtis, minuſque ido-

nei,

nei, quam privati Doctores, ad veſtras artes tradendas exiſtimamini, ludos veſtros occludatis, publicum magiſterium deponatis, & privati eſſe Doctores condiſcatis: probari enim aliter non poteſtis. Difficiles quidem primos in beatorum quaſdam domos aditus offendetis; quod, quum e publica profeſſione recentes ſitis, putabunt homines, vos nondum, quantum ſatis eſt, eſſe privatos. Sed durate, *durate*, inquam, *& voſmet rebus ſervate ſecundis*. Patebunt enim opinione celerius regificæ ædes, in eaſque ultro honorificentiſſimeque admittemini: ſi præſertim non tam literas, quam neſcio quas potiores vobiſcum artes, vendibilioreſque attuleritis. Nam ſcitote, non tam hic Doctorem Liberis, quam domui Curatorem, codici ac rationibus ſcribam, ruri etiam, ſi diis placet, villicum quæri. O tempora (niſi boni ſuperi reſpexerint) literis calamitoſa! O mores hominum præpoſteros atque perverſos! Huccine tandem omnia reciderunt, ut propterea publici tam male Doctores audiant, tam vacua in ſingulos dies publica Gymnaſia

fiant,

ſiant, tantopere domeſtica inſtitutio commendetur atque invaleſcat, quod rei familiaris rationibus magis conducat, privatos habere Doctores, quam publicos! Retexo jam orationem meam. Fateor, ſi optimi ſunt, qui ſint conſervando augendoque patrimonio maxime utiles, fateor, inquam, iſtiuſmodi privatos Doctores meliores eſſe, quam publicos: fateor, non injuria publicas Scholas reprehendi: nec optimorum Doctorum fieri in iis poſſe delectus, vehementer civitatibus incommodum eſſe confirmo. Verum mihi danda venia eſt, quod errore quodam populari inductus, in Doctore nonniſi docendi facultatem quærendam eſſe arbitrabar: quam quum excellentem eſſe in publicis Doctoribus intelligerem, negabam, quidquam illis reperiri poſſe præſtantius. Nunc, quoniam eos eſſe optimos, verbi falſa interpretatione decepti, oſtendere non potuimus, conemur ſaltem, ſi forte dicendo id conſequi poterimus, oſtendere; nihil certe in eo eſſe incommodi, quod interdum, vel potius, ut iſti ajunt, nimium ſæpe mutentur. Quid autem? Hoc pu-

bli-

Digitized by Google

blicorum Doctorum magis eſt quam privatorum? An non hi ſæpe dimittuntur? Non ipſi ſæpe miſſionem petunt? Non denique interdum atque etiam ſæpe mutantur? Neque hæc mea magis ſententia eſt, quam eorum ipſorum, qui haſce in Scholis publicis mutationes ferre ſe negant poſſe. Quod ita eſſe, quivis vel ex hac re, quæ mihi ante paucos hos dies ipſi accidit, ſane faceta ac perridicula, exiſtimare poteſt. Quum enim in optimum ceteroqui, mihique amiciſſimum virum, ſed peregrinis opinionibus nimio opere addictum, paulloque Scholis publicis infenſiorem incidiſſem, ac multa de crebra hac Magiſtrorum mutatione, tamquam ex veteri declamatione aliqua, deplorantem ac conquerentem audiſſem, dixi contra nonnulla, quæ res & tempus poſcere videbantur. Tum eo omni ſermone confecto, cum de quibuſdam rebus aliis, tum ad extremum de Filiolo ejus feſtiviſſimo puero, agere inter nos ſane benevolo animo cœpimus. Quem quum ego & ab ingenio, & ab indole, & a caſtiſſimis moribus mire laudarem: Eſt vero,

Digitized by Google

ro, inquit, ut dicis (nam quid diſſimulem?) ſumma expectatione puer, atque is, quem certe numquam me pœniteat ſuſcepiſſe. Sed Magiſtro bono eſt illi vehementer opus: qualem ſi quem inter auditores Rhetoricos tuos eſſe compereris, ſcito te mihi gratiſſimum eſſe facturum, ſi huic puero deſtinaris. Tum ego: quid? inquam: illi-ne certe grandiuſculo Magiſtrum nondum paraſti? Sexcentos, inquit ille plane ſtomachans, ſexcentos ad hanc diem paravi: ſed totidem, alius alia de cauſa, dilapſi ſunt. Quamquam, ſi verum quæris, una fuit omnium atque eadem cauſa, avaritia. Ut eſt enim genus hoc hominum maxime ſordidum, ac illiberale, ſimul atque ſpem lucelli majoris alicujus oſtentari vident, diffluunt. Hic ego porro interpellans: honorificentius, inquam, ſi videtur, de honeſtiſſimo probatiſſimoque civitatis ordine loquitor; de diſcipulo autem illo meo quid fieri poſſit conſiderabo. Et ſimul arridens, quum a me jam ille diſcederet; Interim valde, inquam, gaudeo, Magiſtros veſtris domibus (id quod publicis Scholis

non

Digitized by Google

non contingere initio ſermonis tam dolenter querebare) contingere ſempiternos. Nempe ita, ita eſt, inquam, plane Florentini. Una eſt hæc omnium Scholarum ſive publicas ſive privatas contemplere, parque conditio; ut in iis perpetui Doctores eſſe non poſſint. Quod ita tamen eſt verum, ut in publicis quidem perdiu multos verſari, ac nonnullos etiam conſeneſcere videamus. Qui autem minimum durant, ſuntque perrari, iis ſaltem magiſterii unus eſt annus explendus. Quid putatis? primis illis latinæ grammaticæ rudimentis probe ediſcendis plus annuo ſpatio requiri? Atqui nonnulli privati Doctores exſtiterunt (privatos dico: nam e publicis, hoc eſt e rerum peritis, & ingeniorum, quæ vulgo hominum natura fert, expertis, nemo, quod ſciam, uſque adeo deliravit) qui non elementa modo illa, ſed univerſam rei grammaticæ rationem tradituros ſe puerulis, non anno, ſed ſex opinor, menſibus profeſſi ſunt. Nimium hoc quidem, ac perabſurdum. At vero æque illud falſum; primæ illi inſtitutioni non octo menſium operam, aut ad
ſum-

ſummum decem ſufficere: ſit modo, qui docendus eſt, non omnino hebes ac tardus, afferat ſtudium, adhibeat diligentiam, præſtet Doctori ſuo aſſiduitatem. Hunc in illa puerili doctrina ſatis inſtructum, ſi Magiſter ſuus repente deſerat, alterique committat: recens autem hic in fidem ac diſciplinam ſuam accipiat; & reliquam, ut ita dicam, exædificationem, recte ac probe ab veteri jactis fundamentis, ſuperſtruat: abſolutoque (id quod fieri certe poteſt, fitque plerumque) annuo opere atque perfecto, alteri alumnum ſuum tradat, politioribus quibuſdam literis, quam humanitatem vocant, imbuendum; atque hic demum Rhetori formandum perficiendumque commendet: quid hi doctrinæ comparandæ gradus; quid hæc Doctorum in alio quodam genere ac munere ſucceſſio diſcentibus poſſit officere, ſane non video. Unum quoddam eſt opus, adoleſcentem in hiſce literis, quæ grammatica atque Rhetorica (de harum enim Magiſtris tota hac oratione quærimus) continentur erudiri. Hujus autem operis multæ ſunt partes; quas minime neceſſe eſt

omnes

omnes unum atque eumdem Doctorem obire. Namque, ut ab illo ſimili, quod ſupra induximus, ne recedamus, ne in ædificiis quidem conſtituendis quicquam operis aut firmitati aut elegantiæ obeſt, ipſos inter ſe fabros atque artifices totius operis faciundi vices, officiaque partiri. Quin immo illud uſuvenire vulgo intelligimus, ut, qui fodiendis, jaciendiſque fundamentis maxime apti ſunt, iidem parietibus tollendis, ferruminandis, ad perpendiculumque exigendis, non æque idonei reperiantur: nec, qui in hoc valuerint, videmus continuo eoſdem tectorio albarioque inducendo eſſe maxime accommodatos: nec horum ipſorum hac una in re ſcientiam atque artificium ad tectum apte imponendum, ac commode faſtigandum multum admodum conferre. Similiter in oratorio hoc opere, quod facultate unum, inſtitutione multiplex eſt, nihil impedit, quominus ei perficiundo plures tamquam artifices, alii in alio partium operis genere præſtantes accedant, & ſuam veluti provinciam quiſque ſortiatur: atque alii quidem latinitatis in adoleſcente tamquam

fun-

Digitized by Google

fundamenta ponant: alii, reliqua eodem pertinentia tradentes, tamquam parietes tollant; alii humanitatis atque elegantiæ quemdam colorem, tamquam albarium alliniant; alii demum in artis intima, ac veluti ad oratorium culmen & faſtigium eumdem illum adoleſcentem perducentes, tamquam coronam ac tectum imponant. Utriuſque autem rei cauſam exquirere ſi velimus, illam veriſſimam reperiemus: quod in utraque facultate ædificandi, & inſtituendi, unum eſt quiddam, quo omnis ſingulorum artificum intenta mens ſpectet, quoque ſingulare cujuſque ac proprium opus dirigatur: ut, quamquam diverſa inter ſe ipſa ſint opera, ſi tamen eodem ſingula referantur, perinde ſit, ac ſi non a multis, ſed ab uno omnia adminiſtrentur. Hoc dictum fortaſſe obſcurius, dicam, ſi potero, planius. Videtis-ne in exſtruendo ædificio ſic illa ab aliis fundamenta agi atque conſtitui, ut & altitudine & laxitate parietibus ſuperimponendis proportione reſpondeant; parietes autem ipſos ab aliis ita tolli atque educi, ut & cameris, & tabulatis, & tecto fa-

Digitized by Google

ſtigioque conveniant? reliquaque omnia ſic eſſe inter ſe apta, ac veluti concinentia, ut ima cum mediis, media ipſa cum imis ſummiſque concordent? Quid ita? quia, quamquam non unius Fabri opera induſtriaque advocatur, at unius Architecti concepta animo, ſuiſque momentis, certiſque modulis exacta, deſcriptio ac forma una perficitur. Quid in docendo? Hoc item multiplici in opere plures tamquam manus verſantur, alia atque alia obeuntur munia, rerum eſt plurimarum functio atque agitatio: verum omnia una demum mente adminiſtrantur; una eſt forma totius operis atque deſcriptio; unus omnium moderator atque architectus; una docendi eſt ratio; unum atque idem magiſterium: ut proinde non fere magis latino Oratori ab ipſis initiis formando plurium Magiſtrorum inſtitutio, quam exædificandæ ab ipſis fundamentis domui varia ac diverſa plurium Fabrorum opera impedimento eſſe poſſit. Quo quidem loco illud mihi venit in mentem dicere, quo haud ſcio an dici verius quicquam poſſit, Magiſtros in publicis Scholis non (id

Digitized by Google

quod cauſæ bonitate confiſus paullo ante dederam atque conceſſeram) non, inquam, annuos, ſed eſſe perpetuos. Non enim magiſtros eos eſſe vere exiſtimare poſſumus, qui neque a ſe conditas artes profitentur, neque ſua præcepta tradunt, neque ab ſe artificii ſui, ſed ab aliis peti imitationem volunt: duces hos ego ad eas artes, interpretes quoſdam, comites, adjutores voco; magiſtros vero non alios, niſi quorum ipſæ ſunt artes, atque præcepta, a quibuſque imitatio petitur, duco. Itaque quam ante annos ferme ſeptemdecim Rhetoricam hanc artem docere inſtitui, primumque ſum auditores meos, florentiſſimos juvenes, alloquutus, cum alia quædam in hanc ſententiam, tum illud dicere me ac commemorare memini; in quo animadverti univerſos maxime commoveri: Errare, ſi qui me Rhetoricæ Magiſtrum illo anno fore arbitrarentur: habere eos jam inde ab inſtitutis publicis Scholis excellentiſſimum Rhetorem, quo nemo unquam melior exſtiterit, nec vero eſſet exſtiturus, Marcum Tullium Ciceronem. Hunc audirent, huic parerent,

rent, ad hujus ſe unius ſimilitudinem conformarent: me, quamdiu tantus Magiſter foret, non commiſſurum, ut vocem ullam meam de Rhetorica arte mitterem, aut opus ullum meum ad imitandum proponerem: arrogantiſſimi hominis eſſe & non ferendi quicquam ſperare ſe melius eſſe allaturum; itaque ab eo uno omnia cum præcepta tum exempla peterentur; cujus & præcepta ea eſſent, ut ex optimarum vel Græcorum vel Latinorum orationum animadverſione præſtantiora condi non poſſent: & orationes ejuſmodi, ut nullis cujuſquam vel optimis præceptis poſſent abſolutiores evadere: unum modo me illud de me polliceri atque adeo præſtiturum, ut ducem me ad illum adire volentibus præberem; &, quoniam aliena quadam lingua loqueretur, interpretis vice defungerer; & quæ præciperet, & quæ ex præceptis atque arte diceret, explicarem: diligentiam, aſſiduitatem, fidem meam in hac una re pollicebar: Magiſtrum me neque fore, neque ſi maxime vellem, eſſe poſſe teſtabar. Hæc ego jam tum Florentini, non oratorio quodam mo-

Digitized by Google

re ad tempus cauſamque, ſed plane ex animi mei ſententia vereque dixi. Magiſtri appellamur: at nonniſi operarii quidam & Miniſtri Magiſtrorum atque interpretes ſumus. Ipſi illi Donati, Alvari, Ambroſii a Viſitatione, Bonciarii, Butii, Lancellotti, Soarii, Decolonii, quique eorum ſimiles in Scholis grammaticis aut Rhetoricis prælegunt, Magiſtri non ſunt. Obſervatores modo quidam atque enarratores artificii ejus, quo in re ſive Grammatica, ſive Rhetorica veteres illi ac germani Magiſtri utuntur, appellandi ſunt, atque habendi. Nihil de ſuo, niſi animadverſiones quaſdam afferunt; omnem præceptorum rationem ex illorum diligenti obſervatione conſtituunt; ſi quid edicunt, id ſua quidem voce declaratum, ſed ex veterum illorum ſenſu prolatum intelligi volunt, eoſque ſolos Magiſtros eſſe atque haberi æquo animo ac ſumma cum voluntate patiuntur. Jam veros hoſce ac ſolos magiſtros quis non a Scholis publicis numquam removeri, numquam mutari, ac eſſe plane perpetuos intelligit! Magiſtris autem manentibus, quantum tandem referre ad

inſtitutionem arbitramini, ſi nos, qui non niſi miniſtri quidam, ut ſæpius dicam, atque interpretes ſumus, ad eam pene unam rem adhibiti, ut vocem vivam diſcentibus præbeamus, & noſtro ore magiſtri ipſi illi ſua, non noſtra, animi ſenſa depromant, quantum, inquam, referre arbitramini, nos ſi receſſerimus; & biennio, vel etiam non plus anno, interpretandi hoc munere defuncti, aliis deinceps atque aliis eamdem provinciam planam atque expeditam tradiderimus? Interpres receſſit, novuſque ſucceſſit: quid? at manent præcepta; manet docendi ratio; manet magiſterium: magiſtri denique illi, quos dixi, legitimi atque ordinarii, & tamquam totius operis architecti non receſſerunt; ut, ſi diſcipuli in Scholis iidem maneant, qui proximo anno fuerunt, nec ſe ſive ad ſuperiores facultates, ſive, ut fieri plerumque video, ad alias quaſdam potiores, hoc eſt, magis quæſtuoſas artes contulerint, ii, novi interpretis ac doctoris adventu, vocis alium quemdam auribus ſuis accidere ſonum ſentiant; rem quidem ipſam atque do-

ctri-

ctrinam minime immutatam, ſed plane eſſe eamdem intelligant. Si quis eſt autem, qui, quamquam eſſe hæc vera fateatur, interpretes modo in Scholis publicis aliquando, nonmagiſtros magiſteriumque mutari, horum tamen ipſorum interpretum mutationem eſſe incommodam diſcentibus arbitretur: huic ego homini, nimium fortaſſe difficili ac moroſo, breviſſime reſpondebo. Primum, ſi quid in eo eſſe incommodi conceſſero, tamen non eſſe ejuſmodi, ut cum plurimis publicarum Scholarum commodis conferatur; nec, cum res humanæ omnes aliqua in re laborent atque deficiant, neque eſſe poſſint ex omni parte perfectæ, eſſe æquum, ob eam unam rem Scholas publicas damnari ac reſpui, quod ab aliquo minimo incommodo ſejunctæ eſſe non poſſint. Deinde, id ita eſſe incommodum, ut in eo ipſo tantumdem commodi reperiatur. Nam ſi quid nocet mutatio, propterea nocet, quod aliquando qui ſucceſſit non eadem ſit, qua qui receſſit, ſive doctrina, ſive doctrinæ tradendæ facultate. Quid vero, ſi hæc ipſa inſu-

Digitized by Google

periore forte minora fuerint? non-ne huic ſuccedi, melioremque ſuffici ac ſubrogari eſt utile? An eſt aut aliqua lege cautum, aut rerum conditione fatale, ut deteriores eſſe ſemper debeant, ſuperiori quicumque ſucceſſerint? Concludam brevius. In hujuſmodi mutationibus, aut parem aut ſuperiorem aut inferiorem facultate ſuccedere neceſſe eſt. Si par ſuccedat, nihil incommodi eſt: ſi Superior, aliquid commodi: ſi inferior, certe nonnihil incommodi; ſed facile & quamprimum mutatione, immo nonniſi mutatione atque aliqua ſucceſſione tollendum. Ita, quæ mutatio nonnihil obfutura videbatur, eadem in contrario genere aliquid prodeſſe intelligitur.

Reliquæ mihi nunc orationis partes duæ eſſe deberent: altera, de diuturnitate docendi in Scholis publicis; altera de quadam morum, ut dictitant, corruptela: de quarum utraque, deque iniquiſſimis omnium, quæ fingi poſſunt, criminationibus, neque dicendi præſtitutum mihi tempus, neque ſatietas audiendi veſtra, neque vero defatigatio mea ſinunt, me dicere

cere ea, quæ copioſiſſime dici graviſſimeque poſſent. Erit mihi alius eas coarguendi locus. Nolo nunc aut pauciora dicere, quam rei gravitas poſtulat, aut plura, quam & ratio veſtri commodi & temporis anguſtiæ permittunt. Tum cauſæ utilius fore intelligo, ſi ad ejus graviſſimas partes tractandas viribus quam integerrimis, ac tanquam recens acceſſero. Nunc videte, quid vobis de una illa criminatione, quam depellere a Scholis publicis conatus ſum, ſtatuendum putetis; ex eaque reliquarum conjecturam facite. Oſtendi, Magiſtros publicos, a Sapientiſſimis viris delectos atque probatos, & in artificio ſuo diu multumque exercitatos, plurimiſque rebus, quibus hominum induſtria maxime acui ſolet, atque ali, vehementer excitatos, eſſe optimos, & ad docendum fere, præter ceteros doctos homines, accommodatos: nec, quod aliquando, aut etiam ſæpe mutentur, quicquam id obeſſe diſcentibus; nam neque ante mutantur, quam eam quiſque doctrinæ partem tradendo abſolverit, ex qua ſic eſt ad reliquas aditus atque aſcenſus, ut-

in ea tamen ſeparata quædam ab aliis, per ſeſeque conſiſtens ſcientia ac diſciplina conſtituatur; & ita demum mutantur, ut magiſtris, ſive potius magiſtrorum quibuſdam miniſtris atque interpretibus mutatis, maneat tamen, atque adeo perennet docendi eadem ratio, atque idem plane Magiſterium. Habeant hoc a me interim judicii mei, deque eorum præſtantia mirificæ opinionis teſtimonium publici & hujuſce civitatis & univerſæ Italiæ Doctores: reliqua autem ad Scholas publicas pertinentia, pari fide diligentiaque tractata, alio tempore a me eodem expectent. Pro quo labore meo ac voluntate hanc mihi unam referri ab iis gratiam pervelim, ut, ſi quos, natione quidem Italos, at ſtudio, ſententiis, moribus denique peregrinos, hac oratione mea offenſos forte reſcierint, quod non, in hoc Italiæ publice docendi inſtituto, alicujus externi hominis opinioni ſubſcripſerim, ne meam cauſam deſerant, ſed conſilium ac factum meum defendant, mihique eos placare, & conciliare ſtudeant: teſtenturque meo nomine atque confirment,

rent; mihi nullas eſſe cum exteris eruditis hominibus ſuſceptas inimicitias, quorum ingeniis, atque induſtriæ vehementer faveo, doctrinis ac libris plurimum delector ac juvor: unum modo illud mihi non minimum diſplicere, nec ita id moderate ac leviter, ut Italorum nonnulli ſolent, ferendum videri, quod ita ſua illi venditent, ut noſtra contemnant, tantumque tribuant ſibi, ut nobis derogent omnia, nec modo ab ſe ſua diſcere, ſed noſtra etiam dediſcere ac repudiare nos velint; eoque arrogantiæ atque impudentiæ proceſſerint, ut, ſi quando aliquod ad eos a nobis egregium opus, quod contemnere non poſſint, affertur, ita hominem Italum laudent, ut contumelioſe Italiam flagitioſeque vituperent. Solent enim jam ſic vulgo exclamare: O factum male! quod non Londini, quod non Pariſiis, quod non denique extra Italiam, tale ſit ingenium exortum! quaſi vero portenti ac prodigii ſimile ſit, præclara ingenia in Italia naſci, aut digni non ſimus, quos inter ingenioſus aut doctus ullus exiſtat. Hoſce-ne ſpiritus? hanccine ſu-

perbiam atque arrogantiam? hanccine maledicendi tam impunitam licentiam, cujuſquam Itali non dicam animus ferre, ſed aures poſſint? Hiſce nos de nobis tam abjecte ſentientibus, tam libere impudenterque obloquentibus blandiri, adulari, obſequi ſic convenit, ut quidquid ſive novi attulerint, ſive antiqui ac recepti improbarint, continuo nos, ſine judicio ac ratione certa aliqua, aut amplectamur, aut aſpernemur? Atqui, mihi credite: niſi huic effrænatæ carpendi noſtra libidini Itali homines atque audaciæ conjunctis animis ac viribus reſtiterimus; ſi, ut quodque illi improbarint, ita nos id etiam improbandum cenſuerimus; ſi noſtra ad illorum arbitrium, non ad decreta Majorum ac veritatem ipſam exegerimus; niſi nos per nos ſtare, noſtriſque inventis atque inſtitutis valere poſſe oſtenderimus: actum, actum, inquam, eſt, de Italici ſplendore nominis ac dignitate, deque Italorum veteri in literis principatu ac regno. Decus, exiſtimationem, libertatem denique ipſam amittemus: diſcemus ab aliis, qui alios docere conſuevimus;

mus; certiſque quibuſdam nationibus turpiter ſerviemus, qui cunctis gentibus imperare ſolebamus. Quumque nos illæ ſibi tam dicto audientes, tamque addictos, obæratos, emancipatoſque intellexerint, non illæ quidem nos plus diligent, ſed magis contemnent, nec docilitatem illam noſtram, ſed ſtoliditatem ducent: utque jucundiorem ſibi ludum de noſtra fatuitate dent, ſua ipſa illa, quæ paullo ante ipſis auctoribus, acceperamus, damnare rurſus (quod non in una re jam fecerunt) incipient, noſque ad vetera inſtituta noſtra, quaſi ſua atque nova, revocabunt. Nos vero aſſidua novandi cura, tamquam aliqua tempeſtate jactati, neque ullum certum curſum ac præſcriptum tenentes, modo vetera repudiantes, modo nova amplectentes, modo hæc ipſa faſtidientes, atque illa rurſus adamantes, aliorum nutum in omnibus intuentes, & ab eorum levitate pendentes, noſtrique ſemper diſſimiles, inſulſi quidam, fatui, vecordes, atque omnium Gentium ineptiſſimi judicabimur. Conſiſtamus igitur in Majorum noſtrorum, Sapientiſſimorum ho-

Digitized by Google

minum, veſtigiis atque inſtitutis. Noſtrorum plus apud nos, quam alienorum judicia valeant: a noſtris moribus, quibus ſemper viximus ac præter cæteras Gentes maxime floruimus, ne recedamus: Peregrinorum levitatem atque arrogantiam adſpernemur; neque iis, in ſtudiorum præſertim ratione, ſi ſumus Itali, pareamus, ſed imperemus. Dixi.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CON-

Digitized by Google